

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК [94 : 327] (4) «0375/1492»

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2019.4\(28\).350](https://doi.org/10.33782/eminak2019.4(28).350)

РИМСЬКА ДИПЛОМАТІЯ У ВІДНОСИНАХ З ІРАНОМ У ЧАСИ ПРАВЛІННЯ ЮСТИНІАНА I (527-565)

Володимир Кузовков

Миколаївський національний ун-т імені В.О. Сухомлинського (Миколаїв, Україна)

e-mail: kusovkov@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7263-6137>

У статті розкриваються особливості розвитку пізньоримської дипломатії Юстиніана I у відносинах з Сасанідським Іраном. Автор статті аналізує наступність дипломатичної традиції, що формувалась у Римській імперії від початку взаємодії з іранськими царями у III ст. Розглядається практика обміну посольствами у мирний і воєнний час, укладання угод та їх стандартні умови. Особлива увага приділяється ролі римських грошових субсидій, як стабілізаційного фактору у відносинах двох імперій. Автор також аналізує обставини укладання та зміст «Вічного миру» (532 р.) та «П'ятдесятилітнього миру» (562 р.).

Ключові слова: римська дипломатія, дипломатія Юстиніана I, римсько-іранські війни, візантійська дипломатія, держава Сасанідів

Межа давнини та середньовіччя – часи динамічних змін у міжнародних відносинах на теренах Євразії. Доба Великого переселення народів докорінно змінило політичну карту континенту. Попри появу варварських королівств, провідною державою Європи залишалась Східна Римська імперія. Головним її суперником на Близькому Сході виступала держава Сасанідів – Іран. Протягом III-VII ст. склалася специфічна система політичного дуалізму у регіоні, яку зламали арабські завоювання.

Східна Римська імперія й Іран часто знаходились у стані війни, намагаючись переділити прикордонні регіони, але не меншу роль в їх відносинах відігравала дипломатія. Тривалі відносини сприяли складанню та розвитку міжнародних правових норм і дипломатичних ритуалів.

Відносини Римської імперії та Ірану Сасанідів тривалий час привертала увагу дослідників. У 18 ст. цієї проблеми торкнувся Е. Гіббон, який популяризував на Заході історію Пізньої Римської імперії¹. Загальні питання розвитку відносин між двома великими державами на межі давнини та середньовіччя досліджували

¹ Гиббон Э. История упадка и разрушения Великой Римской империи: Закат и падение Римской империи: В 7-ми томах. Москва: ГЕРРА – Книжный клуб, 2008. Т. 4. 624 с.

Ю.А. Кулаковський, Ф.І. Успенський, Ш. Діль, Дж. Бьюрі, Г.А. Острогорський². На сучасному етапі дослідження окремі аспекти римсько-іранських відносин часів Юстиніана I продовжено у працях В. Тридгольда, Дж. Хелдона, Д.Є. Мішина й інших³. Комплексний аналіз дій візантійської дипломатії доби правління Юстиніана I по відношенню до Ірану не проводився. Саме цьому і присвячена наша стаття.

Особливий етап римсько-іранського суперництва пов'язаний з війною 526-532 років. Його підсумком стало підписання двосторонньої угоди – «Вічного миру» (532). Протягом військового конфлікту в обох державах відбулася зміна правителів: у Константинополі місце імператора Юстина I (518-527) зайняв Юстиніан I (527-565), а в Ірані після шаха Кавада (488-531) до влади прийшов його син Хосров I Ануширван (531-579). І Східна Римська імперія, й Іран досягли зеніту своєї могутності і їх протиріччя на Близькому Сході впливали на вирішення важливих завдань, що стояли перед їх новими правителями як у внутрішній, так і зовнішній політиці.

Попередня угода, яка регулювала римсько-іранські відносини, стосувалася умов перемир'я, яке закінчило війну 502-506 рр.⁴ Хоча військові дії не принесли рішучої переваги жодній зі сторін, римлянам вдалося поліпшити позиції у Північній Месопотамії, побудувавши фортецю Дара⁵.

Угода 506 р. залишала відкритими багато питань щодо розмежування сфер впливу обох держав у Закавказзі. Імператор Анастасій (491-518) намагався уникати дій, які могли трактуватись в Ірані, як порушення договору про перемир'я, але за його наступника Юстина I (518-527) політична лінія Східної Римської імперії змінюється. Константинополь все частіше підтримує закавказьких васалів Сасанідів, що намагаються звільнитися від політичної залежності. При цьому важливу роль відіграє релігійний чинник.

У 521 р. до двору імператора Юстина I прибув Цтафій (Цаф), правитель Лазіки – західногрузинської держави, яку іранські царі вважали своїм васалом. У Константинополі він одружився на представниці римської аристократичної родини і, можливо, прийняв християнство⁶. Лазіка опинялася під прямим управлінням римської адміністрації, а іранці позбавлялися потенційного виходу до Чорного моря. Останнє особливо хвилювало політичну еліту Східної Римській імперії, оскільки контролюючи Лазіку, іранці мали можливість досягти морем Константинополя.

Крім Лазіки, римський вплив підсилювався і серед інших держав регіону. У 526 р. за допомогою до Східної Римської імперії звернувся іберійський цар Гурген, незадово-

² Кулаковский Ю.А. История Византии. СПб.: Алетейя, 1996. Т. 2. 518-602 роки. 400 с.; Успенский Ф.И. История Византийской империи. Москва: Мысль, 1996. 827 с.; Диль Ш. Юстиниан и византийская цивилизация в VI веке. СПб., 1908. 687 с.; Bury J.B. History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian. URL: <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/BURLAT/home.html>; Острогорский Г.А. История Византийского государства. Москва: Сибирская Благозвонница, 2011. 895 с.

³ Мишин Д.Е. Хосров I Ануширван (531-579), его эпоха и его жизнеописание и поучение в истории Мискавейха. Москва: ИВ РАН, 2014. 696 с.; Хэлдон Дж. История византийский войн. Москва: Вече, 2007. 464 с.; Treadgold W.T. A History of the Byzantine State and Society. Stanford: Stanford University Press, 1997. 1019 p.

⁴ Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история / Пер., ст., комм. А.А. Чекаловой. Отв. ред. Г.Г. Литаврин. Москва: Наука, 1993. С. 30.

⁵ Ibid. С. 32.

⁶ Иоанн Малала. Хронография. Книги XIII-XVIII / Отв. ред. Н.Н. Болгов. Белгород: БелГУ, 2014. С. 126-127; The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813 / Translated by Mango C.; Scott R. Oxford, 1997. P. 257.

лений іранськими вимогами відмовитись від християнських звичаїв і перейти до зороастризму. Імператор Юстин I підтримав іберів, відправивши до їх країни військові загони та намагаючись отримати допомогу від гунів (так Прокопій називає кошовиків, що мешкали біля Керченської затоки)⁷.

Можливою причиною, через яку правитель Ірану Кавад одразу не відреагував на дії римської дипломатії, були внутрішні проблеми, що загострились у державі Сасанідів. Іранський цар, який досяг похилого віку, намагався закріпити трон за своїм улюбленим сином Хосровом. Це викликало обурення серед певних угруповань іранської політичної еліти, які хотіли бачити інших спадкоємців влади царя.

Для забезпечення прав свого бажаного спадкоємця, Кавад звернувся до Юстина I з проханням усиновити Хосрова. Разом з усиновленням планувалось укласти мирний договір між обома державами замість угоди про перемир'я від 506 р., термін дії якої вже закінчився. Однак переговори закінчилися невдало. Ритуал усиновлення, запропонований римськими дипломатами, фактично символізував не визнання рівності імператора та шаха у міжнародній ієрархії, а невирішеність питання про належність Лазіки (Колхіди) привело сторони до остаточного розриву⁸.

Римсько-іранська війна 526-532 рр. стала прелюдією до підписання Вічного миру 532 р. Військові дії не приносили рішучого успіху жодній зі сторін. Юстиніан I, який у 527 р. змінив на троні у Константинополі Юстина I, вже у 530 р. робить спроби досягти мирного врегулювання. До персидського кордону з дипломатичною місією відправили Руфіна, який мав досвід ведення переговорів з правителями Ірану та зв'язки при шахському дворі у Ктесіфоні. Римське військо біля м. Дара супроводжував відомий дипломат Гермоген⁹.

Після римської перемоги під Дарою (530) посольство Руфіна прибуло до двору іранського царя. Для укладення мирної угоди Кавад висунув ключовою умовою знищення римлянами фортеці Дари, або відправлення ними військового контингенту до гірських проходів Кавказького хребта для того, щоб разом з іранськими військами стати на заваді кочівницьким нападам з північних степів¹⁰.

У 531 р. після перемоги іранців під Каллініком шах Кавад відмовився від продовження переговорів на попередніх умовах. Однак після його смерті у вересні того ж року царський трон зайняв його син Хосров, позиції якого у середовищі персидської аристократії були доволі хиткими. Ці обставини сприяли відновленню переговорів¹¹.

У 532 р. до Ірану прибуло римське посольство Руфіна, Гермогена, Александра і Фоми. Однак переговори затягнулися через питання про належність Лазіки. Д.Є. Мішин відмітив і вороже ставлення Хосрова до Східної Римської імперії через попередні образи, зокрема, відмову у усиновленні. Задля досягнення згоди іранського шаха на підписання мирної угоди римським послом Руфіну та Гермогену довелося давати хабарі іранським сановникам і намагатись вплинути на іранського царя через його матір, яку вдалося таємно привернути до християнства¹².

⁷ Диль Ш. Юстиниан и византийская цивилизация в VI веке. СПб., 1908. С. 133; Greatrex G., Lieu S.N.C. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (Part II, 363-630 AD). New York, New York and London, United Kingdom: Routledge (Taylor & Francis), 2002. P. 82.

⁸ Прокопий Кесарийский. Война с персами... С. 32-35.

⁹ Ibid. С. 39.

¹⁰ Ibid. С. 50-51.

¹¹ Greatrex G., Lieu S.N.C. The Roman Eastern Frontier... P. 92-94.

¹² Мишин Д.Е. Хосров I Ануширван (531-579), его эпоха и его жизнеописание и поучение в истории Мискавейха. Москва: ИВ РАН, 2014. С. 507; Диль Ш. Указ. раб. С. 219.

Часто дослідники, слідуючи відомому візантиністу Ш. Ділю, оцінюють «Вічний мир», як успіх дипломатії Хосрова I¹³. І так дійсно здається, якщо дивитись на цю угоду, як на завершальний акт війни 526-532 рр. Однак, на наш погляд, «Вічний мир» 532 р. слід розглядати, як договір, що підбив підсумок відносинам між Східною Римською імперією та державою Сасанідів після перемир'я 506 р. і в цьому контексті показував певні переваги пізньоримської дипломатії.

«Вічний мир» 532 р. дозволив римлянам закріпити за собою важливі стратегічні позиції у Закавказзі, зокрема Лазіку, а також зберегти фортецю Дара, хоча і лишивши її статусу резиденції командувача військ у Північній Месопотамії. Іран отримував грошову контрибуцію та повертав контроль над Іберією. Однак кошти виділялись на захист кавказьких гірських проходів від кочовиків, що відповідало й інтересам Константинополя, чий східні володіння відчували загрозу грабіжницьких нападів, а іберійська аристократія поповнила ряди східноримської політичної еліти та армії, підсиливши її потенціал¹⁴.

Найголовнішим наслідком «Вічного миру» 532 р. стало політичне врегулювання, або своєрідне «перезавантаження» відносин між двома імперіями, яке надало можливості Юстиніану I намагатись реалізувати програму відновлення Римської імперії у Середземномор'ї.

Між 532 і 540 роками зберігалися мирні відносини між Східною Римською імперією та Іраном, хоча протиріччя продовжували наростати. Римляни провели адміністративні реформи у своїх вірменських володіннях, чим викликали незадоволення місцевої знаті, частина якої розпочала шукати підтримки у персів. У 536 р. виникли зіткнення між арабами Аламундара та Арефи.

Успіхи римлян на Заході викликали стурбованість Хосрова I. Після капітуляції королівства вандалів та аланів у Північній Африці, іранський цар відправив послів до Юстиніана I з поздоровленнями та проханням передати Ірану долю від здобичі, оскільки успіхи римлян на Заході стали можливими завдяки спокою на іранському кордоні. У відповідь з Константинополю до Ірану відправили послів з великими дарунками¹⁵.

У 539 р. до Ктесифону прибуло посольство остготського короля Вітігеса. Посланці змалювали Хосрову I стан справ у Західному Середземномор'ї у зв'язку з римським наступом і запропонували союз проти Східної Римської імперії.

На думку Прокопія, саме послі від остготів переконали персидського царя розпочати війну проти римлян¹⁶. Остаточне рішення Хосров I прийняв після зустрічі з посланцями вірменської знаті. Вірмени стверджували, що після перемоги над супротивниками на Заході Юстиніан I розпочне експансію на Сході і її жертвою стане Іран. На думку вірменських послів, з боку римського імператора «мир вже порушений, і він сам поклав кінець «вічному миру». Тому що не ті порушують мир, хто першими підняв зброю, а ті, кого викрили у злочинах по відношенню до сусідів в час мирного договору»¹⁷.

У 540 р. розпочалася римсько-іранська війна у Сирії, яка продовжувалася до 545 р. Протягом конфлікту наступальна ініціатива належала персам, однак Хосров I не на-

¹³ Ibidem.

¹⁴ Прокопий Кесарийский. Война с персами... С. 70-72.

¹⁵ Ibid. С. 87.

¹⁶ Ibid. С. 89-91.

¹⁷ Ibid. С. 93-95.

магався закріпитись на римських територіях. Найбільших успіхів він досяг у першій компанії. Хосров I взяв викупи з декількох міст і, на останок, пограбував і зруйнував Антіохію. Мешканців останньої перси переселили до околиць Ктесифону, де ті змогли заснувати місто з власним іподромом¹⁸.

Напади персів на Сирію продовжувались до 544 р. включно. Головною вимогою з боку Хосрова I залишалося отримання викупу з римських міст, які потрапляли під персидську облогу.

З 541 р. Хосров I розпочинає активні дії проти римлян у Закавказзі. Невдовзі до нього звернувся цар Лазіки Губаз, який пропонував визнати іранське верховенство. По прибуттю персидських військ Губаз з пошаною зустрів царя¹⁹. Успіхом Хосрова I стало оволодіння стратегічно важливою фортецею Петрою. У подальшому бойові дії у Закавказзі відбувались з перемінним успіхом.

Ні римляни, ні перси не могли здобути переваги у військових діях і широко застосовували дипломатію. Ще у 540 р., зруйнувавши Антіохію, Хосров I очікував на мирні переговори. Він вимагав від імператора одноразової виплати 50 кентинаріїв і щорічно надавати 5 кентинаріїв на отримання персидських гарнізонів на Кавказі. Однак переговори не отримали продовження²⁰.

У 542 р. Хосров I вів переговори з магістром Сходу Велізарієм, однак з боку останнього ці контакти використовувалися для затягування часу. Римлянам вдалося примусити царя відступити. Таку ж тактику вони намагалися використовувати і в Закавказзі, однак тут римське військо потрапило у пастку під Англоном при спробі оволодіти провідним вірменським ремісничим і торгівельним центром Двіном.

У 545 р. імперії відновили дипломатичні контакти. Хосров I прийняв римських послів Констанціана і Сергія. Обидві сторони уклали договір про перемир'я, за який римська сторона заплатила 2 000 фунтів²¹.

Конфлікт 540-545 рр. показав зростання ролі дипломатії у римсько-іранських відносинах. Військові дії співпали зі спалахом Юстиніанової чуми, яка підірвала людський потенціал обох імперій. Римляни, сили яких відволікали війни на Заході, не могли зосередити достатньо військ проти персів. Але й Хосров I не ризикував захоплювати старі римські володіння, обмежуючись тільки викупом від міст. Грошові виплати виглядають головною ціллю військових дій персів. Тільки на Кавказі вони намагаються взяти під контроль спірні території, зокрема, фортецю Петру.

Перемир'я продовжувало діяти до 549 р., коли відбулося нове загострення через кавказькі справи. Каталізатором конфлікту виступила Лазіка, де цар Губаз почав тяготитися персидською владою. Християнських священників непокоїло поширення зороастризму у регіоні.

Губаз запросив Константинополь про допомогу, а сам уклав союз з аланами та савірами, піднявши повстання проти персів. У 549 р. римляни на чолі з Дагисфеєм прибули до Лазіки і невдало намагались повернути Петру²².

Війна прийняла затяжний характер. У 551 р. римлянам вдалось зайняти Петру, однак надалі поразки призвели до конфлікту їх командувачів і лазького царя Губаза. У 555 р. останнього вбили і це трохи не похитнуло становище римлян у Лазіці. За

¹⁸ Кулаковский Ю.А. История Византии... С. 123.

¹⁹ Прокопий Кесарийский. Война с персами... С. 130-131.

²⁰ Кулаковский Ю.А. История Византии... С. 122.

²¹ Greatrex G., Lieu S.N.C. The Roman Eastern Frontier... P. 113.

²² Кулаковский Ю.А. История Византии... С. 162.

наказом імператора сенатор Анастасій провів слідство, унаслідок якого змінилося римське командування.

У 557 р. бойові дії у Закавказзі пішли на спад й обидві імперії пішли на перемир'я. Східноримський історик Агафій, основне джерело з цих подій, повідомляв, що ініціатором нових переговорів став Хосров I. Останній прийшов до висновку, що римляни зможуть і надалі утримувати Лазіку, оскільки зберігали морські комунікації, які дозволяли перекидати підкріплення з інших регіонів. Дії персів ускладнювали логістичні фактори. З цих міркувань іранський цар відправив до Юстиніана I посла Зіха, якому доручив «укласти мир повсюдно». У цьому випадку Агафій, можливо, передав нам у вигляді особистого імені керівника посольства його титул «зіх». Під іменем Зіх у цього автора приховується відомий персидський дипломат Ісдігуна, який уже приймав участь у переговорах 545 р. і, пізніше, буде вести переговори, які закінчаться підписанням «П'ятдесятилітнього миру» 562 р. Зіх (Ісдігуна) зустрівся з римським імператором і на переговорах вони домовилися, що «римляни і перси зберігали у землі лазів усе, що отримали за правом війни»²³. На майбутнє «обидві сторони зобов'язались зберігати спокій та утримуватись від війни, поки обидва уряди не домовляться про більш міцний і досконалий мир»²⁴.

Перемир'я 557 р. дійсно призвело до призупинення військових дій уздовж усього римсько-іранського кордону. Ця обставина дозволила Юстиніану I вжити заходів для наведення ладу в управлінні прикордонними регіонами. Він призначив командувачем у закавказькому регіоні Юстина, сина Германа. Останньому вдалося приборкати виступи цанів, однак підпорядковані йому урядовці відмітилися корупцією та спекуляціями²⁵.

Підсумком суперництва Римської імперії та Сасанідського Ірану на Близькому Сході та у Закавказзі стала мирна угода 562 р., укладена на 50 років і покликана врегулювати всі спірні питання між обома сторонами. Обставини укладання договору 562 р. і зміст його статей, що дійшли до нас, викладенні у праці пізньоримського історика Менандра Протиктора, викликали різні трактування в історіографії²⁶. Традиція критичного ставлення до методів дипломатії Юстиніана I походить своїм корінням до «Таємної історії» Прокопія Кесарійського²⁷. Останній особливо негативно відносився до грошових субсидій і контрибуцій, які Римська імперія часто сплачували сусідам. Певною мірою з ним погоджувались і його продовжувачі – Агафій і Менандр. У дипломатії та зовнішній політиці парадигма, опозиційна тій, яку сповідував Юстиніан I, перемогла за правління його наступника Юстина II. Однак чи настільки дипломатія Юстиніана I була безперспективна та шкідлива для імперії?

Ще війна 502-506 рр. довела слабкість римських кордонів на Близькому Сході. Римляни укріпили їх побудовою нової фортеці Дара, яка перетворилася на ключову військову базу імперії у регіоні. Незадоволення шаха Кавада намагалися стримувати переговорами. Важливим елементом римської дипломатії ще тоді стали грошові виплати, або субсидії Ірану.

²³ Агафій Миринейский. О царствовании Юстиниана/ Пер., ст. и примеч. М.В. Левченко. Москва-Ленинград: Изд-во АН, 1953. С. 136.

²⁴ Ibid. С. 136.

²⁵ Greatrex G., Lieu S.N.C. The Roman Eastern Frontier... P. 122.

²⁶ Менандра византийца продолжение истории Агапиевой // Византийские историки Дексипп, Евнапий, Олимпиодор, Малх, Петр Патрикий, Менандр, Кандид, Ноннос и Феофан Византиец. СПб.: Типография Л. Демиса, 1860. С. 311-470.

²⁷ Див.: Прокопий Кесарийский. Война с персами...

Після низки конфліктів і тривалих дипломатичних інтриг, що, здавалося, закінчились укладанням угоди про перемир'я (557 р.), військові дії не відновлялись і сторони перейшли до мирних переговорів. Посли з'їхались між Дарою та Нісібісом. Обидві сторони представляли досвідчені дипломати. Римський посол патрицій Петро мав досвід посланця до Остготського королівства в Італії. Він був автором праць з дипломатичної історії Римської імперії та управління державою, які дійшли в уривках. Персидську сторону представляв Іздігуна (Язд-Гушнасп Зиг, або Зіх у Агафія), який протягом 540-550-х років неодноразово керував іранськими військами та вів переговори з римлянами від імені Хосрова I.

Ключовими питаннями, які оговорювали послы, знову стали грошові виплати й термін дії угоди. Іранські дипломати вимагали вічного миру зі щорічними виплатами римлянами грошових субсидій. За цих обставин вони хотіли отримати суму за перші п'ятдесят років уперед. Римляни не бажали сплачувати гроші й хотіли укласти договір не на тривалий термін. Таким чином, Хосров I висловлював готовність до тривалого мирного врегулювання на Сході, запорукою чого бачив грошові субсидії. Юстиніан I вважав за необхідне залишити можливість передивитись умови договору у найближчому майбутньому.

Дискусії стосовно умов закінчились домовленістю про укладання миру на п'ятдесят років за умов сплати римлянами тридцяти тисяч солідів щорічно. Суму за перші сім років перси повинні були отримати одразу, а за наступні три роки – також наперед після завершення перших семи років. Надалі ж платежі повинні були поступати щорічно. Додатково оговорювались мирне врегулювання вздовж усього римсько-іранського кордону та належність Лазіки до Римської імперії. Остаточні умови відображали важливість для римлян недопущення іранців до узбережжя Чорного моря, що надавало їм можливості у перспективі погрожувати Константинополю водними шляхами. Саме контроль над Лазікою можна вважати одною з основних цілей римської дипломатії у регіоні.

Укладені умови пройшли попередню ратифікацію з боку імператора і шаха. Додатково оговорювався титул шаха, в якому підтверджувалося його «братерство», тобто рівність по відношенню до Юстиніана I. Після цього дипломати змогли перейти до складання статей мирної угоди.

Текст договору, узгоджений послами Петром та Іздігуном, складався з 13 статей, які регулювали строки дії угоди, порядок улагодження прикордонних спорів, ведення торгівлі та збирання мит. Дискусійним залишилось питання про приналежність Суанії (Сванетії) та про сплату римлянами подарунків арабському князю з династії Лахмідів. Римляни претендували на Суанію, оскільки вважали її васально залежною від Лазіки. Можливим мотивом римських вимог також можна вважати розташування цієї області на шляху до аланів, з якими константинопольські дипломати намагалися підтримувати прямі зв'язки. Однак Хосров I відмовився визнати римський суверенітет над Суанією, а римляни не стали сплачувати постійні подарунки Лахмідам²⁸.

Таким чином, візантійська дипломатія у відносинах з Іраном за часів Юстиніана I (527-565) пережила суперечливий етап розвитку. Імперія мала сталі відносини з державою Сасанідів, які формувались з III ст. Римські й іранські правителі вели боротьбу за панування на Близькому Сході, значну роль в якій відігравали зусилля ди-

²⁸ Менандра византийца продолжение истории Агапиевой... С. 329-354.

пломатів з обох сторін. До моменту сходження на трон Юстиніана I римська дипломатія виробила тривалі традиції відносин зі східними могутніми державами. Попри кількісні збройні конфлікти між Римською імперією та Іраном існував сталий кордон, який відображав паритет, що склався між ними. У дипломатичному листуванні це підкреслювалося відносинами «братерства», що встановилися між імператорами та «царями царів» з династії Сасанідів. Інші держави і народи регіону частіше мушили виступати в якості сателітів однієї з імперій.

Частиною практики двосторонніх відносин стали грошові субсидії, які сплачували римляни Ірану за охорону кавказьких гірських проходів. Ці субсидії часто трактувались, як викуп, сплачуваний за збереження миру. Однак вони дозволяли римлянам отримати свободу дій на інших кордонах і не тримати великих військових контингентів на Сході. Ці обставини зміг успішно використати Юстиніан I для реалізації *Renovatio imperii* на Заході після укладання «Вічного миру» 532 р. Хоча у 540-550-х рр. військовий конфлікт між римлянами й Іраном неодноразово вибухав, дії дипломатів Юстиніана I стали не менш рішучим фактором стримування Хосрова I ніж військові сили. Мирна угода 562 р., яка урегулювала відносини між Римською імперією й Іраном, стала підсумком політики імператора Юстиніана I на Близькому Сході. Римська дипломатія змогла відстояти позиції у регіоні у той час, як основні збройні сили римлян були зайняті на Заході. Ірану вдалося отримати грошові субсидії, які підтверджували готовність римлян зберігати тривалий мир у регіоні.

REFERENCES

- Agafii Mirineiskii** (1953). *O tsarstvovanii Yustiniana* [On the Reign of Justinian]. Moskva, Leningrad: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR [in Russian].
- Bury, J.B.** (1923). *History of the Later Roman Empire*. London: Macmillan [in English].
- Dil, Ch.** (1908). *Yustinian i vizantiiskaia tsivilizatsiia v VI veke* [Justinian and the Byzantine civilization of the 6th century]. Sankt Peterburg [in Russian]
- Gibbon, E.** (2008). *Istoriia upadka i razrusheniia Velikoi Rimskoi imperii: Zakat i padenie Rimskoi imperii* [The History of the Decline and Fall of the Roman Empire]. Moskva: TERRA – Knizhnyi klub [in Russian].
- Greatrex, G., Lieu, S. N. C.** (2002). *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (Part II, 363-630 AD)*. New York and London, United Kingdom: Routledge (Taylor & Francis) [in English].
- Ioann Malala** (2014). *Khronografiia. Knigi XIII-XVIII* [Chronographia. Books XIII-XVIII]. Belgorod: BelGU [in Russian].
- Kheldon, Dzh.** (2007). *Istoriia vizantiiskii voin* [Byzantium: A history the Byzantine wars]. Moskva: Veche [in Russian].
- Kulakovskii, Yu.A.** (1996). *Istoriia Vizantii* [The History of Byzantium]. T. 2. Sankt Peterburg: Aleteiia [in Russian].
- Menandr** (1860). *Menandra vizantiitsa prodolzhenie istorii Agapievoi* [By Menander from the Byzantine the continuation of the History by Agapii]. In: *Vizantiiskie istoriki Deksiipp, Evnapii, Olimpiodor, Malkh, Petr Patrikii, Menandr, Kandid, Nonnos i Feofan Vizantiets* (pp. 329-354). Sankt-Peterburg: Tipografiia L. Demisa [in Russian].
- Mishin, D.E.** (2014). *Khosrov Anushirvan (531-579), ego epokha i ego zhizneopisanie i pouchenie v istorii Miskaveikha* [Khosrow Anushirvan (531-579), his era and his biography and teaching in history Miskawayh]. Moskva: Institute Vostokovedenia RAN [in Russian].
- Ostrogorskiy, G.A.** (2011). *Istoriia Vizantiiskogo gosudarstva* [History of the Byzantine State]. Moskva: Sibirskaia Blagozvonitsa [in Russian].
- Prokopiyy Kesariyskiy** (1993). *Voina s persami. Voina s vandalami. Tainaia istoriia*. [The Persian War. Vandalic War. Secret History]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Theophanes Confessor** (1997). *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*. Oxford [in English].
- Treadgold, W.T.** (1997). *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford: Stanford University Press [in English].

Uspenskii, F.I. (1996). *Istoriia Vizantiiskoi imperii* [History of the Byzantine Empire]. Moskva: Mysl [in Russian].

Volodymyr Kusovkov

(Mykolayiv National University named after V. Sukhomlinsky, Mykolayiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7263-6137>

Roman Diplomacy in Relations with Iran during the Reign of Justinian I (527-565)

The paper deals with the key aspects of the development of the diplomatic relations of the Late Roman Empire and the Sasanian Iran during the reign of Justinian I (527-565). It is noted that despite the significant political changes that took place in Europe after the fall of Roman imperial power in the West, the Eastern Roman Empire remained the leading power in the region. The Sasanian state was the only international partner equal to its status. The long-standing relations between the two leading powers contributed to the establishment and development of international legal norms and diplomatic rituals. From this point of view, an important period in the development of Roman-Iranian relations was the reign of Emperor Justinian I (527-565).

Roman-Iranian relations and late-Roman diplomacy repeatedly became the objects of study, both of classic specialists in antiquity and Byzantine Empire (E. Gibbon, J. Kulakovskiy, F. Uspenskiy, and others), and modern scholars (W. Treadgold, D.Y. Mishyn, and others). However, certain important aspects of Justinian I's diplomacy remained unstudied.

The goal of the paper is to study the late Roman diplomacy of Justinian period in relations with Sasanian state in dynamic development. Particular attention is paid to the circumstances of the establishing of «Eternal Peace» (532) and «Fifty-Year Peace» (562), as well as Late Roman subsidiary diplomacy.

During the reign of Justinian I (527-565), late-Roman diplomacy in relations with Iran went through a controversial phase of development. By the 520s, the Empire had developed the long-term traditions of relations with the mighty powers of the East. Roman and Iran rulers fought for domination in the Middle East, and the efforts of diplomats of both sides played a great role in that fight.

There was some parity between the Roman Empire and Iran. In diplomatic correspondence, it was emphasized by the «brotherhood» relations established between the emperors and the «kings of kings» of Sassanid dynasty. Other states and peoples of the region were more likely to act as satellites of one of the empires.

Part of the practice of bilateral relations was the monetary subsidies paid by the Romans to Iran for the Caucasus mountain passes protection. Those subsidies were often interpreted as a ransom paid for peacekeeping. However, they objectively gave the Romans freedom of action at other borders and not to keep large military contingents in the East. Such a situation was successfully used by Justinian I for the implementation of the *Renovatio imperii* in the West after the establishing of «Eternal Peace» in 532.

Although the military conflict between the Romans and Iran repeatedly took place in the 540s – 550s, the activities of Justinian I's diplomats became not less decisive factor in the containment of Khosrow I than the military force. The Peace Treaty of 562, which settled the relations between the Roman Empire and Iran, was the result of the policy of Emperor Justinian I in the Middle East. Roman diplomacy got the opportunity to hold the position in the region while the main armed forces of the Romans operated in the West. Iran succeeded in receiving monetary subsidies that confirmed the Romans' willingness to maintain long-term peace on their eastern border.

Keywords: Roman diplomacy, Justinian I's diplomacy, Roman-Iranian wars, Byzantine diplomacy, Sasanian state